

Reserarrh. 2021. Vol 11. Issue 1. Specal Issue XVI, pp, 23-28. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110116/PDF/110116.pdf> (дата звернення: 24.03.2024).

7. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=349> (дата звернення 30.03.2024).

8. Rudyshyn Sergii D. Enviromental Demention of Sustainable Development of “BiospereSociety” System: Discourse “Golden Section”. Екологічний вимір сталого розвитку системи “біосфера-суспільство”: дискурс “золотий перетин” . Сталий розвиток — XXI століття. Дискусії 2021: матеріали VII Міжнародної науковопрактичної конференції / Національний університет “Києво-Могилянська академія” / за ред. проф. Хлобистова Є.В. Київ, 2021.С.140-147. Електронне видання. ISBN: 978-617-7668-33-5. URL : <https://cutt.ly/Pw7xgTVR> (дата звернення: 24.03.2024).

9. Rudyshyn, S. D., Kravets, V. P., Samilyk, V. I., Sereda, T. V., & Havrylin, V. O. (2020). Features of the Fundamentalization of Education in Higher Educational Institutions of Ukraine in the Context of Sustainable Development. *Journal of Educational and Social Research*, 10(6), 149-161. URL: <https://cutt.ly/Lw71NZCa> (дата звернення: 24.03.2024).

10. D. Rudyshyn, S. ., M. Koreneva, I. ., H. Yakushko, K. ., Babenko-Zhyrnova, M. V. ., & M. Lupak, N. (2022). Simulación de formación educativa y profesional de estudiantes. *Apuntes Universitarios*. 12(2). URL: <https://cutt.ly/nw71NShA> (дата звернення: 24.03.2024).

11. Sergii D. Rudyshyn, Inna A. Stakhova, Nataliia H. Sharata, Tetiana V. Berezovska, Tetiana P. Kravchenko (2021). The Effects of Using Case-Study Method in Environmental Education. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. Vol. 20, No. 6, pp. 319-340, June 2021. URL: <https://cutt.ly/7w71N8QD> (дата звернення: 24.03.2024).

ЖІНОЧІ ПОХОВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ЄВРЕЙСЬКОГО КЛАДОВИЩА Ткаченко Наталія Миколаївна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Гриценко Андрій Петрович

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Жінки завжди становили значну і помітну частину суспільства «довгого» XIX століття, в тому числі і в єврейській громаді Глухова. Частка жінок не була сталою. Так, у 1858 р. в місті чисельність євреїв міста становила майже чверть від усього населення. У громаді їх число складало 50,8% або 1254 осіб. Буквально за два роки чисельність жінок зросла до 1319, але частка зменшилася до 49,9% [7, с. 74-75].

У той же час наприкінці століття відбулося помітне зростання майже у півтора рази (до 3853 осіб) євреїв Глухова. Також і частка жінок (52,3%) знову переважала чисельність чоловіків [7, с. 78].

За підрахунками дослідниці В. Назарової за понад 100 років існування єврейської громади Глухова в 1810-і – 1920 рр. число похованих на єврейському кладовищі міста Глухова складає не менше 3–3,5 тис. осіб у такій же пропорції [7, с. 88].

У результаті попередніх досліджень М. Часницького [10; 11] та В. Назарової [6; 7; 8], а також завдяки виконанню спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту «Збереження культурної спадщини єврейського кладовища в Глухові Сумської області як єдиного єврейського некрополя на сході України засобами цифрової гуманітаристики» [8, с. 78], затвердженого відповідними нормативними актами міністерства освіти і науки України восени 2023 року та навесні 2024 року були проведені польові дослідження на єврейському кладовищі міста Глухова, які полягали в пошуку збережених надгробків, включаючи фрагменти, підставки, а також цілі пам'ятники або їх частини, які пішли глибоко в землю і заросли травою [1; 3; 9]. Була проведена очистка та фотофіксація всіх знайдених об'єктів. На підставі цих польових робіт наразі виявлено понад 1060 надгробків різних ступенів збереженості. Більшість із них (761 або 71,3%) дійшли до нашого часу в цілому вигляді або з незначними ушкодженнями. Решта – це підставки або фрагменти давніх чи зруйнованих пам'ятників. Більшість із збережених (419 або 55,1%) мають написи виключно єврейською мовою. Решта – російською мовою (як правило ХХ – ХХІ ст.) або одночасно російською і єврейською мовами. Відповідно, на Глухівському єврейському цвинтарі, як і на інших історичних кладовищах підтверджується наявність жіночих та чоловічих рядів (ділянок), а також орієнтація рядів поховань з півночі на південь. Ця тенденція стосується, головним чином, поховань ХІХ та початку ХХ ст. [7, с. 96-97].

У ході польових робіт 2023-2024 років було віднайдено та ідентифіковано понад 20 поховань, при цьому більшість із них жінок. У результаті аналізу отриманих даних про поховання ХІХ ст. – початку ХХ ст. вдалося виявити 338 жіночих поховань. Частка жіночих поховань зросла з 49,3% до 50,0% [7, с. 96-97].

На жіночих надгробках найпоширенішою хвалебної формулою епітафії є *אשה חסודה וצנועה* (іноді *נכבדה*) «жінка високоповажна і скромна (шанована)» [5; 7, с. 127]. На жіночих надгробках могло бути зазначено *מרה* «пані» [5; 7, с. 122].

Часто в якості опису достоїнств покійної в епітафії використовували цитати з книги Мишлей 31:10-31, які містять опис «дружини добродісного»: *ממרחק הביאה לחמה* «приносить хліб свій здалеку», *כפה פרשה לעני ידה שלחה לאביון* «долоню свою простягає бідному і простягає руки свої жебракові», *פיה פתחה בחכמה* «вуста свої відкриває вона з мудрістю», *קמו בניה ויאשרוה* «встають її діти і вихваляють її», *אשה יראתה* «дружина, яка боїться Господа», *יהללוה בשערים מעשיה* «прославлять у воротах (міста) діяння її» та ін. Цінувалася в жінці богобоязливість *ה חרדה לדבר ה* «тріпотлива перед словом Господа». Як гідність в епітафії на жіночих надгробках відзначали розумність: *אשה משכלת* «жінка розумна» [7, с. 127-128]. Серед жіночих імен особливо популярними були Сара (4,9%), Хана (4,6%), Естер (4,3%), Рахель (4%) і Рифка (3,6%) [7, с. 136].

При аналізі понад 260 поховань радянського періоду на Глухівському єврейському цвинтарі переважають, головним чином, чоловіки [2; 5]. Із 270 представників єврейської громади міста жіночих поховань 45,2%. При цьому, найбільше, по 11 людей поховано в 1970, 1981 та 1982 рр. (з них, жінок, відповідно, 3,

7 та 7), 9 – у 1922 р., та по 8 – у 1959 і 1987 рр. (з них, чоловіків, 1, 4 та 6, відповідно). В розрізі десятиліть, найбільше жінок померло у 1980-ті (37), 1960-ті (28) та 1970-ті рр. (22). Загалом, саме 1960-ті рр. стали періодом, коли було найбільше поховань – 67. Також цей період став останнім, коли у єврейській громаді помирало більше чоловіків, ніж жінок. У 1970-1980-ті рр. переважала смертність саме жінок (відповідно, 22 проти 18 та 37 проти 14). З 1971 по 1991 р. померло 32 чоловіка та 59 жінок. Найбільше різницю гендерне співвідношення у 1920-ті рр. (6 жінок та 28 чоловіків) і у 1930-ті рр. (2 жінок та 12 чоловіків) [4, с. 107].

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб А.А. Глухівські євреї, проблеми укорінення, особливості поховальних плит. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Глухів, 28 листопада 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 88–91.

2. Голуб А.А. Глухівське єврейське кладовище: заснування та національна специфіка відвідування. *XIII «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали Міжнародної інтернет-конференції*, м. Глухів, 6–8 грудня 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 31–32.

3. Гриценко А.П., Гриценко В.А. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту восени 2023 року. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 57 – 61. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2205> (дата звернення: 07.03.2024).

4. Гриценко А., Назарова В. Поховання 1922-1991 рр. Глухівського єврейського цвинтаря в контексті історії єврейської громади міста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2022. № 35. С. 104–112. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ncD2xOk8hRKO-1RfDTCicfD53IG5Fdk3/view> (дата звернення: 07.03.2024).

5. Гриценко А. П., Ткаченко Н. М., Голуб А. А. Історія Глухівського єврейського цвинтаря: традиції поховань та особливості надгробків. *«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2023. № 11 (17) С. 1091 – 1101. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7383> (дата звернення: 07.03.2024).

6. Назарова В.В. Єврейські погроми в Глухові у 1918–1919 роках. *Сіверянський літопис*. 2019. Вип. 1. С. 178–184.

7. Назарова В.В. Надгробки XIX – початку XX ст. єврейського кладовища міста Глухова як об'єкти культурної спадщини: дис. канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2019. 222 с.

8. Назарова В. Збереження єврейського цвинтаря у м. Глухові шляхом його популяризації та знайомства широких мас з культурою та традиціями єврейського народу за допомогою використання технологій цифрових гуманітарних наук. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 61 –65.

9. Ткаченко Н. М. Збереження історико-культурної спадщини в умовах війни як актуальна проблема сучасності. *Актуальні питання дослідження історичної науки й*

викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 67–69.

10. Часницкий М. М.. Глухов. Евреи. Память жива. Страницы истории еврейской общины Глуховщины. Киев: Атопол, 2009. 317 с.

11. Часницкий М. М. Евреи. Глухов и Сумщина. Страницы истории евреев Глуховщины и Сумщины. Киев: Золоті ворота, 2011. 380 с.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРІВ З ГУМАНІТАРНИХ НАУК ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ PHD НА ПРИКЛАДІ ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БРЮССЕЛЯ (UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES)

Шевель Анжеліка

Сумський національний аграрний університет

кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії

Вільний університет Брюсселя (Université Libre de Bruxelles) ULB є всеосяжним університетом, в якому вивчається не менше 23 наукових дисциплін. Студенти PhD можуть отримати ступінь доктора філософії в будь-якому з трьох основних напрямків досліджень університету: гуманітарні та соціальні науки, наука та технології, а також науки про життя та здоров'я.

Докторантура базується на дослідженнях і навчає, як проводити дослідження. Вона є третім рівнем академічних досліджень, що веде до звання доктора.

Ця програма високого рівня розділена на дві частини: докторантуру та власне дослідницьку роботу.

Дослідницька робота та дисертація разом становлять 180 кредитів. Вони знаходяться під наглядом наукового керівника PhD, можливо, зі співкерівником.

Докторська програма підготовки становить 60 кредитів. Для того, щоб отримати звання доктора, здобувачі повинні пройти програму підготовки доктора (сертифікат про наукову підготовку («certificat de formation à la recherche»).

Мета докторської програми полягає в тому, щоб поступово навчити здобувача стати автономним дослідником, здатним самостійно визначати та виконувати свої дослідницькі проекти, при цьому завжди одержуючи поради та підтримку свого керівника (керівників).

Кілька разів на рік ULB проводить інформаційні сесії та семінари, присвячені докторантурі:

Семінар: «AvanThèse».

Чи для мене створений докторський ступінь?

Ви закінчуєте магістратуру і думаєте почати докторську? Ці семінари розглядають особливості докторської дисертації, кар'єру дослідника та переваги отримання докторського ступеня для планування вашої кар'єри.

Семінар «AvanThèse» має такі цілі: